

DE VERSPREIDING VAN CERASTODERMA GLAUCUM (Poiret, 1789) LANGS DE
VLAAMSE EN ZEEUWSVLAAMSE KUST

M. Dumoulin.

Velen onder ons zullen deze brakwaterkokkel vermoedelijk wel kennen zoals we die af en toe als fossiel uit het Eemien of uit Holocene afzettingen op het strand kunnen vinden. Wil men de dieren echter levend in hun milieu aantreffen dan moet men noodgedwongen de plaatsen waar brakke waters of tenminste toch zoute watergebieden die aan eb en vloed onttrokken zijn, opzoeken. Voor Nederland zijn dit voornamelijk de Zeeuwse eilanden waar afgesloten zeearmen (Veerse Meer), inlagen of binnendijkse kreken de milieu's bij uitstek vormen. Hetzelfde geldt voor Zeeuws-Vlaanderen waar de oever van de Westerschelde een net van oude Holocene zeearmen en kreken bezit die op vele plaatsen een brakwaterfauna herbergen. Voor wat betreft de Belgische kust, daar zijn de brakke waters echter erg dun bezaaid, het meest nemenswaardige gebied is hier wel de zwinstreek.

Dit artikel wil een bijdrage leveren om het hiaat te helpen opvullen dat bestaat i.v.m. gegevens over het voorkomen van *Cerastoderma glaucum* (Poiret) langs de Belgische en Zeeuwsvlaamse kust. Hiervoor werd de kustlijn lopende van De Panne tot het Verdronken land van Saeftinghe geïnventariseerd.

Wil men echter enig inzicht bekomen over de verspreiding van de brakwaterkokkel in dit gebied, dan wordt men vrijwel verplicht om systematisch alle mogelijke plaatsen waar dit dier zou kunnen leven op te sporen en grondig te inspecteren. Met behulp van een reeks stafkaarten (schaal 1:25.000) is deze karwei echter vrij behoorlijk uit te voeren. In de praktijk draait alles nogal eens anders uit dan men zich aanvankelijk voorhield, de plaatsen waar men zich aan brakwaterkokkels verwacht blijken dan geen te bevatten en omgekeerd. Een reeks verplaatsingen langs de Belgische kust doch vooral regelmatige excursies naar Zeeuws-Vlaanderen leverde toch enkele interessante gegevens op die ik hier dan ook graag openbaar wil maken.

Hieronder vind je al de lokaliteiten op een rijtje waar *C. glaucum* (Poiret) aangetroffen werd. De plaatsen die bezocht werden doch geen brakwaterkokkels bleken te bevatten zijn niet opgenomen omdat de lijst te langdradig zou worden. Personen die om een of andere reden toch over deze gegevens wensen te beschikken kunnen deze steeds navragen bij ondergetekende. Daar niet alle gebiedjes een naam dragen werd toch geprobeerd een zo duidelijk mogelijke plaatsaanduiding op te geven. Het gebruik van de stafkaart blijft echter onontbeerlijk.

De data waarop de gegevens uit het veld verzameld werden zijn vrij onregelmatig gespreid, kort samengevat als volgt: maart '80, oktober, november en december '81, maart, mei en juni '82, januari en februari '83.

VLAANDEREN

De spuikom van Oostende (kaart 12/3-4)

In deze plas vond ik dicht bij de oever een aanzienlijk aantal duidelijk oude, omvangrijke losse kleppen zonder periostracum. Een paar keer snorkelen (juni '82) in het noordelijk gedeelte van de kom (tegenover de oude gebouwen van Halewyck) leverde echter talrijke levende, zij het kleine ex. op. Aanvankelijk dacht ik hier met een minivorm te maken te hebben daar ik geen enkel groot levend ex. had kunnen vinden. F. Kerckhof wees mij er echter op dat hij in '79 wel levende volwassen schelpdieren in de spuikom had aangetroffen, maar dan in het zuidelijke stuk van de plas. We mogen hier dan ook zeer waarschijnlijk aannemen dat de spuikom een nog vrij belangrijke populatie brakwaterkokkels moet bevatten.

Het oesterputje te Blankenberge (kaart 4/7-8)

In dit kleine putje ten westen van de spuikom werden op de oever enkele nog vrij recent aandoende exx. gevonden die nog enige restanten van het periostracum bezaten. Op droog gevallen stukken slik zaten in de bodem nog een behoorlijk aantal doubletten, wat doet vermoeden dat de brakwaterkokkel hier geruime tijd geleden nog vrij talrijk moet geleefd hebben. Het zoeken naar levende ex. wordt in dit plasje erg bemoeilijkt door de zeer zompige bodem en de enorme hoeveelheden zeegras die het zicht belemmeren. Tot nog toe werden echter geen levende schelpdieren aangetroffen doch de kans dat ze er nog zouden voorkomen willen we hier ook niet helemaal uitsluiten.

Put in de Zeebrugse buitenhaven (kaart 5/5-6)

Deze populatie, ontstaan rond het midden van de jaren zestig is spijtig genoeg definitief verdwenen in het jaar 1973 als gevolg van de drooglegging van de put (Dumoulin, 1979).

Buitendijks gedeelte van Het Zwin (kaart 47H)

Hier werd de zone gelegen tussen de Internationale dijk en de separaatgracht die het ontoegankelijk gedeelte van de rest van de zwinvlakte scheidt, gecontroleerd. Op de oever van de meest wes-

telijke put werden talrijke verse doubletten gevonden, inclusief enkele schelpen met nog wat vleesresten. De overige putten, die rechtstreeks in verbinding staan met de monding van het Zwin bevatten geen brakwaterkokkels, alleen de gewone *C. edule* (L.) was er vertegenwoordigd. Langs de boord van hogervermelde gracht (in het westelijke stuk, tussen de dijk en de eerste afdamming) werden eveneens veel verse doubletten gevonden. In '81 werden ze hier reeds levend aangetroffen (Rappé, 1981). Het reservaatgedeelte ten noorden van het vogelpark werd niet gecontroleerd doch herbergt zeer waarschijnlijk ook een belangrijke populatie brakwaterkokkels.

In februari '83 verzamelde ik uit de recent gegraven gracht die dwars door de zwijnvlakte (vanaf de toegang tot de vlakte schuinweg tot vóór de duinen) loopt een hele reeks nog onvolgroeide kokkels. Mijn eerste indruk dat ik zowel levende *C. edule* (L.) als *C. glaucum* (Poiret) meende te herkennen werd na onderzoek van het monster bevestigd. Het betreft hier dus de eigenaardige situatie

Fig. 1. Overzicht van de huidige levende populaties langs de Vlaamse en Zeeuwsvlaamse kust; v.l.n.r. de spuikom van Oostende, het Dievegat, het Zwin, de Plaskreek, de westelijke zijkreken van de Braakmankreek en de krekten ten N.O. van Terneuzen.

waar beide soorten naast elkaar kunnen leven, door Koulman & Wolff (1977) ook opgemerkt in het kanaal bij Sas van Goes. De ex. van *C. edule* (L.) waren echter groter dan deze van *C. glaucum* (Poiret); wat het aantal betreft overheerste de brakwaterkokkel daarentegen duidelijk. Misschien heeft de gewone kokkel zich eerst gevestigd doch de voor deze soort minder gunstige leefomstandigheden hebben vermoedelijk belet dat *C. edule* (L.) er massaal kon uitbreiden, in tegenstelling tot *C. glaucum* (Poiret) die zich nu heeft gevestigd en in volle opmars is.

De Dievegatkreek (kaart 47H)

Deze kreek, gelegen ten zuiden van de Internationale dijk, is eveneens door brakwaterkokkels bewoond (mond. med. F. Kerckhof, 1980). In januari '83 bezocht ik deze kreek en vond er inderdaad een grote hoeveelheid verse ledige doubletten samen met enkele levende dieren.

ZEEUWS-VLAANDEREN

Plaskreek (kaart 48D)

In het laatste stuk, vóór de Scheldedijk, trof ik een behoorlijk aantal verse, nog in levenshouding ingegraven exemplaren aan. In een veld zeesla vond ik ook enkele levende schelpen, wat meteen ook de bevestiging is dat de soort er nog levend voorkomt.

Kanaal ten westen van de Braakman (kaart 54B)

Dit kanaal loopt in een bocht van Biervliet tot vóór de Scheldedijk. In het noordelijkste gedeelte werden op de oever 6 losse kleppen van de brakwaterkokkel gevonden. Het betreft hier vrij zeker Holocene schelpen die afkomstig zijn uit de kleilagen van de oever, die op diverse plaatsen ook *C. edule* bleek te bevatten. *C. glaucum* zal in dit nogal bezoedelde kanaal uiteraard wel niet voorkomen.

Westelijke zijkreken van de Braakmankreek (incl. de kreken in de Braakmanpolder, kaarten 54B en 54E)

Naast de grote hoeveelheden verse lege doubletten treft men er ook zeer algemeen levende dieren aan. Deze kreken bevatten dan ook de grootste populatie brakwaterkokkels van geheel Zeeuws-Vlaanderen.

Braakmankreek (kaarten 54B en 54E)

Diverse stukken oever, zowel westelijk als oostelijk, werden afge-

zocht doch levende *glaucum*'s werden niet aangetroffen. Op de westoever, juist vóór het dijkje dat de zijkreken van de Braakmankreek afsluit, werden enkele vrij verse brakwaterkokkels gevonden maar deze mogen m.i. bijna zeker beschouwd worden als zijnde afkomstig uit de aanpalende zijkreken. Op de oostoever ter hoogte van de oostelijke splitsing van de Braakmankreek werden eveneens 2 kleine drijvende doubletjes gevonden. Zeer vers zagen ze er niet uit doch het betreft zeker ook geen fossiele exx. Vanwaar ze afkomstig zijn blijft een open vraag; in de onmiddellijke omgeving konden verder geen brakwaterkokkels bespeurd worden. Op de oever van de westelijke splitsing vond ik ook een dode zoetwater-vis (voorn spec.). Dit wijst er op dat de invloed van zoet water (afkomstig van het Isabellakanaal) niet gering is. Samenvattend kunnen we stellen dat de kans om *C. glaucum* (Poiret) levend in de Braakmankreek aan te treffen zeer te betwijfelen valt.

Kreek in de Koude polder (kaart 54E)

Deze ligt ter hoogte van het eilandje in de Braakmankreek ($x=371.624$, $y=40.625$). Hier trof ik massa's oude ex. aan die vermoedelijk afkomstig zijn van kort na de afsluiting van de kreek die toen een aanzienlijke populatie brakwaterkokkels moet bevat hebben. Verse schelpen werden er niet meer aangetroffen.

Voorste Kreek (kaart 54E)

In het gedeelte van deze kreek nabij het gehucht Hoek werden enkele losse, duidelijk oude *glaucum*'s gevonden. Dit zijn vermoedelijk exx. van kort na de afsluiting van de kreek, ofwel zijn ze van Holocene ouderdom. In de uitloper van de Voorste kreek, een eindje vóór het gemaal dat uitmondt in de Braakmankreek vond ik op de graskant (die iets hoger lag dan het waterniveau op dat moment) eveneens 2 oude losse kleppen en ook 1 doublet dat er vrij vers uitzag. Verdere inspectie leverde geen exx. meer op. Volgens mij zijn deze *glaucum*'s op de een of andere (onbekende) manier op deze plaats aangevoerd dat ik het vrijwel niet voor mogelijk acht dat *C. glaucum* (Poiret) hier nog zou voorkomen.

Achterste Kreek (kaart 54E)

Op de oostoever ($x=371.800$, $y=43.900$) werden talrijke oude *glaucum*'s gevonden die eventueel stammen van kort na de afsluiting van de kreek maar het is evengoed mogelijk dat het Holocene exx. betreft die bloot zijn komen te liggen door erosie van de klei waar ze zich oorspronkelijk in bevonden. Verse schelpen konden niet teruggevonden worden. Dat het water vrijwel geheel zoet moet

zijn bewijst wel de vondst van 2 dode zoetwatervissen (voorn sp.).
Kreken in de Margaretha polder en zuidelijk aansluitend vaartje (ten N.O. van de Otheense Kreek, kaart 54E)

Uit deze twee langwerpige kreken haalde ik heel wat verse exx. boven. Een groot deel werd langs de oever tussen het riet gevonden doch in de eerste, meest zuidelijke kreek trof ik ook talrijke ex. nog in levenshouding in de bodem aan. Als bevestiging dat de dieren hier nog leven werd in de zuidelijke kreek een levend en in de noordelijke kreek een levend en een ex. met vleesresten gevonden. Op 28 en 30 oktober '81 vond ik op de oever van het vaartje enkele kleine levende brakwaterkookeltjes samen met een groter ex. dat door wormstekers bovengehaald waren. Een uitzonderlijk lage waterstand in maart '82 maakte het mogelijk om gans het vaartje grondiger te controleren. Hierbij verzamelde ik een reeks verse omvangrijke exemplaren.

Tijdens dit onderzoekje kwam ik ook meermaals in aanraking met schelpen die qua vorm vaak meer of minder afwijkend waren van de typische *C. glaucum* (Poiret). In het oorspronkelijk manuscript werd wat aandacht besteed aan deze - vaak opvallende - vormen. Enkele uitwendige schelpkenmerken werden beschreven zonder echter de ecologische aspecten die toch aan de basis liggen van de vormverschillen ter sprake te brengen. Na overleg werd besloten om dit gedeelte voorlopig niet te publiceren en ons te beperken tot de inventarisatiegegevens. Ten gepaste tijde zal echter nog op de vormvariabiliteit van *C. glaucum* (Poiret) worden teruggekomen.

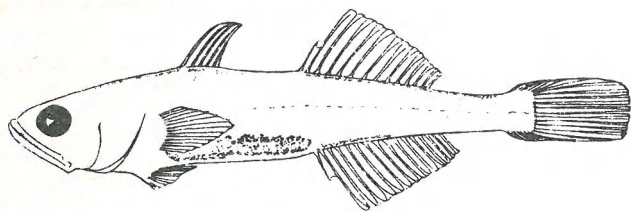
Literatuur

- Brakman, C., 1936. *Cardium edule* L. var. *lamarcki* Reeve. Basteria, 1(3): 39-43.
- Bucquoy, E., Ph. Dautzenberg & G. Dollfus, 1882-1886. Les mollusques marins du Rousillon. Atlas, T.II Pélécypodes. (herdruk)
- Chavan, A., 1945. Essai de corrélation entre les variétés du *Cardium edule*. Bull.Mus.Hist.nat., 2sér., T.XVII: 121-135.
- Dumoulin, E., 1979. Vondsten van *Cerastoderma glaucum* (Bruguère). De Tuimelaar 6(1):3-6.
- Entrop, B., 1965. Schelpen vinden en herkennen. Thieme & Cie, Zutphen.
- Fischer-Piette, E., 1977. Révision des Cardiidae (Mollusques lamellibranches). Mém.Mus.Hist.nat., sér.A Zoologie, T.101. Paris.
- Janssen, A.W. & L. Van der Slik, 1978. De fossiele schelpen van de Nederlandse stranden en zeegaten. 2de ser., 7. Cardiidae. Basteria,

42(4-6): 49-72.

- Koulman, J.G. & W.J.Wolff, 1977. The Mollusca of the estuarine region of the rivers Rhine, Meuse and Scheldt in relation to the hydrography of the area. V. The Cardiidae. *Basteria* 41(1-4): 21-32.
- Loppens, K., 1923. La variabilité chez *Cardium edule*. *Ann.Soc.Belg. Zool.*, T.LIV: 33-67.
- Rappé, G., 1981. Verslag van de excursie naar het Zwin op 23 mei 1981. *De Strandvlo*, 1(3): 82-83.
- Tebble, N., 1976. British bivalve seashells. Trustees of the British Museum (N.H.). London.

De Wulk 8
8390 Knokke-Heist

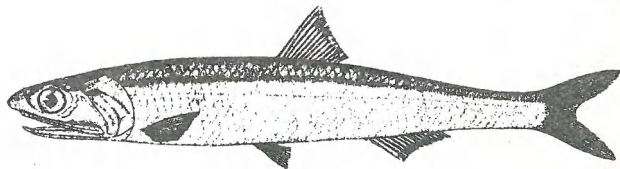

Glasgrondel (*Aphia minuta*)

OPROEP ZEEVISSENLIJST

G. Rappé & E.Eneman

Het standaardwerk voor vissen langs onze kust blijft nog altijd het boek van Max Poll (1947) 'Poissons marins', uitgegeven door het KBIN. De informatie wat het voorkomen van veel soorten betreft is echter verouderd. Het ligt in onze bedoeling een recente lijst samen te stellen. Daarom doen wij een beroep op iedereen die over interessante informatie beschikt, deze te willen doorgeven. Zeldzame of kritische soorten dienen wel gestaafd te worden met bewijsmateriaal, op vloeistof, diepgevroren of fotografisch. Dank bij voorbaat.

Ansjovis (*Engraulis encrasicolus*)